

[0598]

'FAN WRALD-SIELE DIEL'

Sûnt de publikaasje fan de *Samle Fersen* yn 1978 is der wer wat niget kommen oan it psychysk monisme, de filosofy dy't de grûnslach is fan it wrâldbyld en it tinken fan Obe Postma. Ik ha sels yn myn skôging fan *Samle Fersen* yn 1979 omtinken oan it monisme jûn en in goed jier dêrnei, begjin 1981, hat ek Feitsma dêr in sidemannich lang oer op 'e tekst west. As filosofyske streaming is it psychysk monisme wat yn it ferjittersboek rekke, en dêrom liket it mij net ferkeard ta en gean dêr nochris wiidweidiger op yn, ek al omdat yn it wurk fan Postma dat monisme wol oanwêzich is, mar net systematysk útwurke wurdt - wat je fansels yn *dichtwurk* ek net ferwachtsje kinne. As net-filosoof jou ik drekt ta dat it better wêze soe at in beropsfilosoof ús no ris ferdutste wat dat monisme no krekt is. Salang't dat noch net bard is, sil de lêzer him geneare moatte mei amateurs lykas mijsels.

Yn wat hjirnei komt, woe ik earst besykje om in rûch byld te sketsen fan it psychysk monisme, om dêrnei mei help fan sitaten út *Samle Fersen* út te finen hoefier't it monisme by Postma strykt mei it "offisiële" systematysk útwurke monisme. Mei *monisme* doel ik tenei hieltyd op it psychysk monisme. As boarne foar myn wittenskip oer it monisme haw ik de oersetting brûkt fan Heymans syn *Einführung in die Metaphysik auf Grundlage der Erfahrung*, nammentlik de yn 1933 ferskynde hollânske oersetting *Inleiding in de metaphysica op grondslag der ervaring*. Om 'e romte en om 'e tiid kin ik spitigernôch net yngean op alle arguminten dy't Heymans jout foar it psychysk monisme, al binne se (ek no noch) nijsgjirrich genôch. Wól hoopje ik mei wiidweidige sitaten de lêzer in goed byld te jaan fan dy streaming.

It kearnprobleem fan Heymans is de fraach, hoe't it mooglik is dat twa sokke folslein ferskillende saken as it stoflike en it geastlike sa dúdlik meiinoar yn ferbân stean kinne, sa't bliken docht oan it ferbân tusken prosessen yn de harsenssellen en it tinken. Nei alles ôfwoegen te hawwen komt Heymans ta de konklúzje dat it saneamde folsleine ferskil tusken dy twa op in misbegryp stuolet, en dat yn wêzen alles *geast* is (dêrfandinne de namme monisme). De twa oare mooglikheden, nammentlik it stoflik monisme (alles is stof) en de opfetting dat der in onbekende tredde is dêr't de stof en de geast beide de uterlike ferskiningsfoarmen fan binne, wurde nei wiidweidich hifke te wêzen fersmiten. Alles is geast, en datjinge dat him stoflik oan ús foardocht is dat allinne omdat wij dat as minsklike waarnimmers sa sjogge, net omdat it wierliken stof is. Wij moatte, seit Heymans, goed betinke dat 'overal de waarnemingsinhoud het zeer indirect uitvloeisel van 't waarnemingsvoorwerp is, zoodat dus *iets als iets heel anders kan worden waargenomen*' (296), en hij jout as

foarbylden 'aethertrillingen' dy't as ljocht en kleur waarnommen wurde, en yn 'e opfetting fan it psychisch monisme) 'bewustzijnsprocessen als hersenverschijnselen' (296). Heymans seit ek noch dat it faak slim is om de minsken

tot 't inzicht te brengen, dat kleuren, klanken en hersenverschijnselen wel direct gegeven, maar dan ook slechts als *waarnemingsinhouden* direct gegeven zijn (297) (sleanprint fan mij, GvdM).

Wat wij waarnimme is net it ding sels, want dat kin net. Foar Heymans bestiet nammers *it ding* as 'een met 't hersenverschijnsel in inhoud overeenstemmende realiteit' alhielendal net (304) :

't monisme neemt aan, dat de *voorwerpen* van alle mogelijke hersenproceswaarnemingen, dus de werkelijkheden, die onder gunstige omstandigheden deze waarnemingen zouden kunnen veroorzaken, in den meest letterlijken zin met de bewustzijnsprocessen identiek, dat wil zeggen, dat ze niets anders dan deze bewustzijnsprocessen zijn (304) .

Dy opfetting fan Heymans is dus radikaal oars as dy fan it materialisme, dat alles ta stof reducearje wol, en, at dat yn it gefal fan de saneamde *bewustwêzensprosesen* net slagget, sokke proseszen allinne as 'werkingen van voorafgaande reële hersenprocessen beskôgje wol (306). It monisme seit it krekt oarsom de harsensproseswaarnimmingen binne allinnich mar de ferskynsels, 'waaraan 't heele psychische leven als hun wezen ten grondslag ligt' (307). Hij neamt dan ek op 'e selde side de bewustwêzensprocessen it psychisch substraat fan 'e harsensferskynsels.

Mar hoe leit dat mei de wrâld om ús hinne? Neffens Heymans is der gjin reden om te tinken dat de reële proseszen, dy't de grûnslach binne fan de ús jûne fysvske ferskynsels, alhielendal gjin psychyske komponinten befetsje soene. At we ommers ús harsens folslein ûndersykje kinne soene, soe it grif bliken dwaan dat de lytste dieltsjes dêre lyksoartich binne oan dyen dêrbûten, en dat har hâlden en dragen deselde wetten fertoant. At no, sa't boppe bewearde is, de harsensferskynsels identyk binne mei de bewustwêzensynhâlden, dan moat de logyske konklúzje wol wêze dat de reële proseszen yn 'e natuer lyksoartich binne oan myn bewustwêzensynhâlden, en dus psychysk fan aard binne (391-2). Fierders is it neffens Heymans wol wis

dat mij slechts psychische factoren direct gegeven zijn; en verder ook, dat ik onvermijdelijk naast dit psychische nog andere reële processen moet aannemen, waarmee dat eerste in ononderbroken en innig onderling causaal verband staat. Dit *onderling causaalverband* zou echter *ondenkbaar zijn, als de psychische en die andere reële processen van totaal verschillende aard zouden zijn*' (392).

Dy twa prosessen binne dus yn wêzen *net* ûngelyksoartich, en sa lost Heymans it grutte probleem op hoe't it dochs mooglik is dat twa fundaminteel ferskillende saken as it stoflike en it geastlike yn kausaal ferbân stean kinne. Wij moatte ús dêrom ek de ûnbekende bûtenwrâld nei analogy fan it ús jûne bewustwêzen tinke (393).

Alle mij ter beschikking staande gegevens wijzen er immers op, dat 't gegeven bewustzijn uit deze buitenwereld afkomstig is, en dat 't zijn bestemming is, er eens weer in op te gaan; dat 't ook gedurende zijn afzonderlijk bestaan voortdurend daaruit verrijkt en vernieuwd wordt, en omgekeerd z'n energie daaraan besteedt: hoe zouden al deze betrekkingen mogelijk zijn, als niet de buitenwereld in wezen gelijk aan 't gegeven bewustzijn is? (393).

Heymans syn hypothese is dy fan de 'albezieldheid', '*dus de uitbreiding van de psychisch-monistische opvatting van 't eigen ik tot een psychisch-monistische opvatting van de wereld*'. Datjinge dat efter de uterlike natuerferskynsels beskûle sit, ferskilt net prinsipieel mar gradueel fan it minsklik bewittene (394).

It probleem fan de saneamde 'individuatie' kin Heymans net oplosse, mar it bliuwt neffens him wol in *feit*. Individuaasje is, yn 'e harsens fan it krekt-berne bern, de stadige mar groeiende ûntjouwing fan 'e assosiaasjebanen, dy't liedt ta de fergrutting en fersterking fan de psychyske relaasjes ûnder elkoar en hieltyd wider fjemjende bewustwêzenskonsintraasjes mooglik makket (406). Lyksa komt Heymans, op grûn fan itselde feit, ta de ûnderstelling dat ek foar ús *ierde* sa'n soarte fan ûntjouwing net ûnmooglik is:

vinden we dus t.a.v. de aarde een gelijksoortigen en in gelijke mate afgesloten, steeds inniger samenhang tusschen de afzonderlijke menselijke bewustzijnen, die als sociaal verkeer in al z'n vormen tot zintuigelijke waarneming komt, dan is ook 't vermoeden, dat deze aarde op weg is, tot een één geheel vormend totaalbewustzijn zich te ontwikkelen, niet kortweg van de hand te wijzen (407).

En hij giet noch fierder, want deselde ûnderstelling jildt neffens him ek foar de noch gruttere ferbannen fan sinnestelsel, molkweistelsel, en ta beslút de '*alles omvattende wereld, waarbuiten niets meer bestaat*' (407). Alles kin dan boustien wêze foar it gruttere gehiel, en de ôfsûndering fan sawol individuële harsensferskynsels as dy fan it individuële bewustwêzen moat sadwaande as folslein relatyf beskôge wurde (408). Dat liedt der dan ta dat it *ik*-begryp útwreide wurde moat oant yn it ûnmjitlike:

In precies denzelfden zin, waarin 'ik' herinneringen en kennis bezit, die mij momenteel niet voor den geest staan, behooren in laatste instantie al m'n bewustzijnsprocessen tot 't wereld-ik (409).

Myn *ik* is net oars as dat fan oaren, mar ien dêrmei, en yn alles tinkt en fielt in mienskiplik *ik*. Yn dat 'omvattende bewustzijn' hawwe har, troch oarsaken lykas sterke prikel, *'elk bij een eigen lichaam behorende systemen van gewaarwordingen'* foarme (409), as fêste kearnen. Falle sokke sterke prikel wei, dan kinne (foar elk apart bewustwêzen) oantinkens en kennis yn it ûnderbewittene telâne komme, wylst op 'e selde manier elk individuël bewustwêzen nei de dea as oantinken efterbliuwe kin yn it omfiemjend bewustwêzen (410). Mei oare wurden, sa't wij as individuën bij ôfwêzichheid fan sterke prikel kennis en ûnthâld yn it ûnderbewittene ha kinne, sa kin it omfiemjende wrâld-ik ús nei de dea (de ein fan ús apart bestean) as oantinken bewarje (wêrby't ik noch wol sizze wol dat de parallelly net opgiet, omdat bij ús it ûnderbewittene yn guon omstannichheden wer bewust wurde kin).

De stap dy't we no sette moatte, is it andert op 'e fraach hokfoar eigenskippen at wij oan it 'wereldbewustzijn' (449) taskriuwe kinne. We moatte dan daalk fêststelle dat der gjin inkelde reden is om oan dat wrâldbewustwêzen de eigenskippen ta te dichtsjen dy't sa't liket altiten ferbûn west hawwe mei it godsbegryp. De iennige ynformaasje oer dat wrâldbewustwêzen ha wij yn ús *eigen* bewustwêzen, en safier't wij *dêr* sjen kinne, moatte wij fêststelle dat in omfetsjend bewustwêzen mooglik is sûnder dat it 'alle daaronder vallend afzonderlijk bewustzijn duidelijk bemerkt (= it ûnderbewittene, GvdM), en zonder dat zijn willen het volledig kan beheerschen' (449). Nei analogy dêrfan kinne wij net fierder gean as oannimme dat it yn it wrâldbewustwêzen al krekt sa is, en dat sadwaande ek dêre in part fan de ynhâld net dúdlik ûnderskiedber wêze kin en net behearske wêze kin troch wilsbesluten yn dat wrâldbewustwêzen. Dêrfandinne moatte wij ús dan ek it wrâldbewustwêzen foarstelle *sûnder* alwittendheid en almacht, seedlike folmakkens, koartsein *hillichheid* (450). De tsjinstelling tusken goed en kwea hat dan ôf allinne foar ús mei ús beheinde stânpunt in relative jildichheid ôf dy tsjinstelling moat der al yn it wrâldbewustwêzen wêze (450).

Omt wij yn ús eigen bewustwêzen net in fan it begjin ôf besteande 'doorlopende eenheid van 't bewustzijn' fine, mar dy him stadichoan ûntjout, krekt sa meie wij dy ienheid ek net yn it wrâldbewustwêzen ûnderstelle. Oars sein, ek it wrâldbewustwêzen is op wei nei, groeit nei, in ienheid, mar is it noch net.

Hokker religieus ferlet kin sa'n fan alle godlike eigenskippen berôve bewustwêzen dan noch befredigje? Dat kin yn ferskate opsichten, neffens Heymans, mar foaral yn disse trije: it witten dat men diel fan it gehiel is en

dat jins sribjen tsjinstber wêze moat oan dat gehiel, twad dat jins dwaan en litten mei ferantwurdlik is foar de ûntjouwing fan it gehiel yn 'e takomst, en tred dat men bij jins arbeid foar it gehiel net allinne stiet, mar dat men hegere machten boppe jin kat, dy't jin dêrby stypje (450-1). Foar it psychysk monisme is de minske 'een integreerend en onvernietigbaar deel van 't wereldebewustzijn' (451). Yn dat bewustwêzen is dan 'de hoogste volmaaktheid niet van meet af verwerkelijkt, maar deze moet worden nagestreefd en bereikt' (451), en yn dat proses spilet de minske in rol.

Wat it probleem fan it 'individuele voortbestaan' oanbelanget, Heymans slút syn boek ôf mei inkelde opmerkings oer dit punt, dy't der op delkomme dat yn 'e strange sin fan it wurd de ûnstjerlikens fan it individu net oannommen wurde kin: 'van geen eindige bewustzijnsconcentratie valt, naar analogie van 't ons gegevene, te onderstellen, dat ze voor de eeuwigheid is gemaakt'. It is earder sa dat nei har dea sokke bewustwêzens 'zich allengs met elkaar /.../ vermengen en tenslotte op /.../ gaan in meer omvattende complexen, waarbinnen al het betere en hogere, dat ze bevatten, voor de toekomst bewaard blijft' (453). Heymans achtet dat net in treasteleaze wize fan skôgjen:

Want noch lijkt 't me een ideaal, voor alle eeuwigheid in de enge kluis der eigen individualiteit te zijn ingemetseld; noch houd ik 't omgekeerd voor een schrikbeeld om eerst met de naaste verwanten tot volledige eenheid samen te smelten, en dan de zich steeds terugtrekkende grenzen steeds weer te zien vervallen, en zodoende, in voortgaande hoewel misschien asymptotische ontwikkeling, z'n denken, voelen en streven tot dat van 't heelal te verruimen (454).

Sa ferstien is ús *djipste* wêzen ivich, yn stiet ta ûneinige ûntjouwing, en dêryn leit de 'heilsboodschap' fan it psychysk monisme, neffens de lêste sin fan dit (moat ik mijsels tajaan) tige fasinearjende boek.

It psychysk monisme, Heymans wiist der sels yn syn boek ek op, is in hypotheze oer de wrâld, en net mear as dat. De riddenearringen dêr't dy hypotheze op rêst, stuolkje foar in part op empiryske observaasjes mar ek foar in oar hiel wichtich part op ûnderstellings. Sadwaande sit der yn dy *hypotheze*, neffens mij, in net te ûnderskatten stik persoanlike oertsjûging en leauwen. Ik sis hjir daalk efteroan dat ik dat net negatyf bedoel, mar allinne mar even nei boppen helje wol. De theory fan it psychysk monisme wurdt hjir beskreaun as mooglike, en út de premissen logysk ôfliedbere opfetting oer hoe't it hielal yninoar sit. Mar it bliuwt in opfetting fan Heymans, dêr't er sa't skynt befrediging yn fûn.

Heymans is fansels lang, net de earste waans wrâldbyld

troch ynderlik ferlet en oertsjûging beynfloede wêze soe, en it liket mij nammers ta dat foaral op dit mêd dêr ek net oan te ûntkommen is. Der libbet bij de measte minsken in sterk ferlet om alle dingen as ien te besjen, en ek om wat foar 't each fergonklik is te beskôgjen as ûnfergonklik.

Dy langst nei ienheid en ûnfergonklikens hat troch alle tiden hinne in foarnaam dichterlik thema west. Alles wat is fergiet, en alle skientme moat ferwylje. Ien fan 'e bekendste dichterlike simboalen is de bloeiende roas, dy't moarn lykwols ôfstjert en ferrottet: dy roas is de skientme.

Ek Obe Postma is sa'n dichter. Hij hat altiten it bliuwende sykje wold yn it fergonklike momint. Op side 240-1 fan myn besprek fan *Samle Fersen* (Trotwaer 1979) haw ik trije manieren oantsjut dêr't er dat op docht. Foarst is dêr it ûnthâld, dat it moai fan earder dagen bewarje kin; twad it argumint dat alles wat earder libbe hat en bard is syn net út te wiskjen ynfloed - hoe lyts dan ek - hawwe sil op wat dêrnei komt; en tred it leauwe yn de hypotheze fan it psychysk monisme. Dat lêste is útsoarte it meast fiergeande en ek it meast karakteristike fan de dichter Postma.

Oer it psychysk monisme yn Postma syn dichtwurk wol ik it hjir no hawwe. Sa't Feitsma (*Trotwaer* 1981, nr. 1) oantoand hat, moat Postma al frij ier yn 'e kunde kommen wêze mei dy opfetting oer de wrâld. Yn syn alderearste dichtwurk is dêr sa te sjen net folle fan te fernimmen. It is nammers ek sa dat yn 'e kunde komme mei net lykslein wurde hoecht mei *oanhinger wêze fan*. As dichter fine wij Postma as psychysk monist pas yn 1915: Feitsma wiist yn *Trotwaer* 1981: 25 op it fers *Novimberdream* (SF (= *Samle Fersen*) 79-80), dat fan 1915 is, en disse strofe befettet:

Ek myn koarte dagen driuwe
Sêftkes nei 't ferline ta.
'k Sil út dizze kriten kliuwe
Dan allinne as byld noch bliuwe
En 't heelal ta wente ha.

At wij dat opfetsje as in ferwizing nei de al-siele, dy't noch in ûnthâld bewarret (as 'byld') oan de dichter, dan is dat yndie in dúdlike oanwizing dat de dichter hjir psychysk monist is. Oars is it neffens mij mei it foarbyld út 1913 dat Feitsma jout. It giet hjir om twa rigels út *Simmer* (SF 75):

Wy fiele it lok: ien mei it great heelal,
En libje it libben mei fan plant en dier.

Sjoen yn it ramt fan it hiele dichtwurk is it grif net ûnmooglik dat ek dat in utering is fan psychysk monistysk tinken, en dêr soe it wurd 'heelal' faaks ek op wize kinne.

Dochs leau ik net dat dat hjirre in echt bewiis is. Men soe likegoed sizze kinne dat hjir it gefoel beskreaun wurdt dat elk wolris hat op fan dy seldsum moaie dagen, at men jin harmoanysk mei de natuer feriene fielt. De twadde strofe, dêr't de boppesteande rigels de leste fan binne, begjint sa:

Sêft as de wyn aeit ús it lije wetter;
Natûr jowt har, is net ôfkearich mear;

en moat opfette wurde as beskriuwing fan de ûnderfining fan in swimmer, dy't yn dat sêfte lije wetter syn ôfsûndere-wêzen fan de rest fan 'e wrâld net mear fernimt, en him der sadwaande ien mei fielt. Monistysk yn syn algemienens, grif. *Psychysk* monistysk? Ik wit it net. Boppedat freegje ik mij ôf oft de *ôfkearigens* fan de natuer dêr't hjir midlikerwize op doeld wurdt, wol strykt mei de stelling fan it psychysk monisme.

Ik hâld it der derom yn it earstoan mar op dat de dúdlike 'bekearing' ta it psychysk monisme yn it *dichtwurk* datearre wurde moat op 1915.

Ik wol no, troch middel fan kronologysk oardere sitaten, in byld jaan fan hoe't Postma syn psychysk monistyske libbensfilosofy yn syn fersen stal jûn hat. Dêrbij is it net de bedoeling om folslein te wêzen, mar allinnich om op 'e meast opfallende uteringen te wizen.

It fers Op it *tsjerkhôf* einiget mei de rigels

Ja, âlde boer, wis yn gelove-striid,
Hwat stoar giet net ferlern! It wêzen bliuwt
En libbet bûten tiid.

Dy rigels (SF 108, fan 1921) wurde situearre op in tsjerkhôf en binne bedoeld foar in âlde boer 'wis yn gelovestriid' (in kristen dus), mar moatte yn 'e hiele kontekst fan Postma syn wurk dochs wol opfette wurde as monistysk, en net kristlik. Net dat kristendom en monisme elkoarren hjir bite, want beide leauwe ommers yn it ivige libben. Ik bigryp út disse rigels ek dat Postma sa't liket leaut dat nei de dea de *tiid* net mear bestiet, alteast net mear foar wat wol ferstoarn is mar yn ivichheid libbet. Ik kom noch op dat punt werom.

Myn Liet (SF 124-5, fan 1921) befettet neffens mij ek in monistyske utering. Postma skriuwt hjir oer it ûnderwerp fan syn dichtsjen:

It is myn ierde, eigen groun,
It is it goede ljocht,
De siele, der't ik part oan haw;
In bern, ta wêzen brocht.

Hjir moat nei myn betinken 'siele' lêzen wurde as wat

Postma ek wol de 'al-siele' neamt (SF 326). Nijsgjirrich is de dúdlike ôfstân dy't er yn de drekt dêroan folgjende strofe nimt fan it kristendom: de 'hege treast' fan 'fromme lok-yn-smert' is him 'ûntsein'. Dy ôfstân hied er nammers ek al nommen yn 'e foarôfgeande strofe. Nijsgjirrich is ek dat it drekt dêroan folgjende fers *Wider útsjoch* dy ôfstân en dy tsjinstelling net opheft, mar yn in oar ljocht pleatst: it sjongen fan 'ierde' en it 'hege ljocht' kin jin ek in 'himmel' sjen litte, dy fan Postma dan. *Wider Utsjoch* foarmet mei *Myn Liet* eins ien fers. Dat komt net allinne út yn 'e ynhâld, mar ek foaral yn it feit dat it earste wurd fan *Wider Utsjoch* 'Mar' is. It thema wurdt dêrnei fierder útspûn. Dat is in prosedee dat Postma ferskate kearen tapast hat yn SF.

Ek de rigels út *Dream fan in âld man* (SF 112-3, 1922)

Hwat iens syn wêzen hie, is net ferlern
Mar strieljend bleaun.

dy't oer in jong ferstoarne geane, kinne tinkt mij sjoen wurde yn it ramt fan it leauwen yn 'e ûnfergonklikens fan alles wat ienris west hat. Yn 1923 seit Postma dat sa:

- O bleke poppe! Hjir by ús is hy,
En by syn folk! Hjir bleau hwat fan him teach;
En sa moat wol syn wêzen, ús foarby,
Troch d' ether spiegelje yn it al-omfiemjend each.

(*De dea fan de dichter*, SF 152, 1923), dêr't we dan ek in oare namme yn tsjinkomme foar 'al-siele'. Sokke omskriuwende beneamingen sille we noch mear oantreffe.

It fielen dat alle dingen en skepsels *ien* binne wurdt treflik beskreaun yn *It libben dat forgong* (SF 141-2, 1925)

O dit giet bûten tiid! Wy binne diel
Fan selde wrâld, hoe koe der oars
Sok fielen troch ús gean?
Ien siele, ien bigryp omfiemt it al.

mei de omneaming 'bigryp', dêr't wy ek aanst noch foarmen fan fine sille.

It gedicht *Op sokken dei* (SF 158, 1926) beskriuwt neffens mij in fizioen fan de dichter fan in ivich doarp, dêr't alles yn gearkommen is fan wat west hat en noch wêze sil:

It is gjin doarp as oare, boud fan klai
En reid; 't kin net as hja forgearn;
In byld, bigryp, hwat namme moat it ha?
Mar 'k wit, it sil yn ivichheit bistean.

Ien part is uzes: goddelike jeft
 Sa fêst to hâlden yn ien byld hwat wie,
 En mei to bouwen oan in macht'ge stêd,
 Hwer't wente hat hwat ierdske stalte hie.

Disse ivige machtige stêd (ik moat suver tinke oan it himelske Jeruzalim fan 'e kristenen) past skoan yn it ramt fan Heymans syn opfetting dat it hiele hielal ûnderweis is en him ûntjout ta in takomstige fêstere ienheid (en grif ek gruttere perfeksje). Sadwaande moat ek dit fers beskôge wurde as geande oer de monistyske libbensfilosofy. Fansels past ek it idee dat de minske meihelpt om dy machtige stêd fan 'e takomst te bouwen, skoan yn dat byld.

Ek fan 1926 is *Deselde sang* mei disse strofe:

Hwat sa it oare wêzen naem
 Kin net syn wegen gean,
 Mar moat yn ivichheits ûnthâld
 As ien bigryp bistean.

(SF 313). De al-siele, hjir ivichheid neamd, ferjit neat mar bewarret alles yn syn ûnthâld, wat in oare manier is om te sizzen dat neat fergonklik is. Troch it wurd 'ûnthâld', te brûken falt hjir de fan my al earder (*Trotwaer* 1979:240-1) oanwiisde parallelly op mei it ûnthâld fan de *minske*, dy't sadwaande ek fêsthâlde kin wat al fergongen is. It leauwe yn it ûnthâld fan de al-geast moast Postma grif mear befrediging jaan, want de minske is as *individu* fergonklik mar bliuwt yn it ûnthâld fan de ivichheid bestean.

Wij moatte no in sprong meitsje nei 1934, it jiertal fan *Jonge foar 't finster* (SF 179). Dêr fine wij yn de twadde fjouwerrigel disse twa rigels:

Giet leafde út nei strieljen skien en heech
 Hwerfan in ôfglâns bliuwt, hoe djip it byld forsinkt?

Ik bin der net wis fan hoe't ik dit opfetsje moat. Faaks wurdt hjir net mear bedoeld as dat skientme yn it ûnthâld as 'ôfglâns' bliuwe kin, en dat is dan dat. Of is dit, troch dat 'hoe djip it byld forsinkt', in ferburgen ferwizing nei de ûnfergonklikens (yn 'e monistyske opfetting) fan al it skiene? Postma brûkt yn dat forbân it wurd 'byld' wol gauris, sa't bijgelyks al bliken die oan it hjirboppe oanhelle *Novimberdream* (SF 79).

Gâns dúdliker liket mij de ferwizing ta yn *Greate en lytse dingen* (SF 207, 1939)

De leafde fan de siele, dy't it libben brocht en opkweke hat, haw ik yn my
streamen field,
 En oan dea en ûneinichheit bin ik net alheel foarby gien.

It kin hast net oars as dit is in ferwizing nei de al-siele. Typearjend liket it mij yn dit fers ek ta dat je 'siele' hast wol ferfange koene troch 'ierde', dat ek even heger brûkt wurdt en dat bij Postma in djippe lading hat.

Oan dy't my lêze sille yn letter tiid befettet in strofe dy't ek monistysk ferklearber is nei myn betinken. De tredde strofe giet sa (SF 207-8, 1939):

It is myn lân, it is syn (les: myn?) folts; in hûs;
In boereminske yn 't hôf; in hjerstejoun.
En siele hat - o dream yn simmerlân –
Yn ierdske bigean fan it tideleaze woun.

Dat 'siele' kin hjir neat oars wêze as de siele fan de dichter, net de al-siele dus. It prachtige fan 'e lêste twa rigels is tinkt my dat it Postma slagge is om sa yn in pear wurden in kearnidee fan it psychysk monisme te formulearjen: it leauwe dat bestien hawwe yn fergonklikens in 'tideleaze' ûnfergonklikens ynhâldt.

Ek al wer fan 1939 is *Hja, komm' op my ta* (SF 208-9) mei de lêste rigels:

En de preker, dy't fan genede seit,
Bûcht del foar 't heechst biwâld.
En de ivige stream rint de kusten lâns,
Dan bêdde yn it al-ûnthâld.

Dat lêste is dúdlik monistysk, en hoecht gjin fierdere ferklearring. It earste is mij minder dúdlik: wat wurdt der mei 'preker' bedoeld, en mei 'heechst biwâld'? Dit fers giet oer deaden dy't Postma op him takommen sjocht, de ienris libbenen dy't allegearre stjerre moasten en 'ût de rige wei' stapt binne. Sa ek faaks de kristlike preker, dy't ek stjerre moat, bûgend foar de dea, it 'heechst biwâld'?

Yn in hiel klear-monistyske tinktrant skreaun is ek *Unierdske petear* (SF 212-3, 1940), in petear tusken Postma en Slauerhoff, dat 'ûnierdske' neamd wurdt omt it pleatsfynt nei de dea. De neikommende rigels binne hjir foar ús fan belang:

't Omfiemjend tinken hat ûs tocht as ien,
Mar nóch as twa.

en:

As it bisibbe neitiids komt ta ien –
Sa sei it in wize man - dan hearre wy
Nou ta ien ryk.

Dat past folslein yn Heymans syn fizy, en dy 'wize man' is fansels Heymans sêls.

Mar hwat west hat is hwat oars as hwat net west hat,
 Bûten minskene net-witten en forbjustering.
 It moat stean bliuwe yn de Geast dy't it al bilibbet;
 Yn al syn fasen sil it bihâlden bliuwe.

Kinne jimme noch bidde? Ik kin it net mear, mar wol kin ik my my lyts fiele,
Idel yn 'e romte fan it heelal, wei tusken forline en takomst,
Lichte flikkertins yn it Al-bilibjen.

It drekt dêrneikommende fers foarmet (al wer) ien gehiel mei it foarige trochdat ek dat mei 'Mar' bigjint en itselde thema fuortset. Ut dat feit èn it feit dat wij ek

hji wer in dúdlike ferwizing fine nei de stellingen fan it monisme, kinne wij ôfliede hoe sterk at Postma him sa't skynt yn dy snuorje dichterlik mei it monisme dwaande hoden hat. It fers dêr't ik it no oer ha, hjit *Fan in forstoarne freon* (SF 224-5, 1942); dy ferstoarne freon moat sjoen de ynhâld syn freon De Boer west hawwe. De rigels dêr't it mij no om giet, geane sa:

Nou stiet syn libben ôfsletten as in kunstwurk, steld bûten romte en tiid
En duorjender as yn 'e Keningsstrjitte sil it biwarre bliuwe.

Hji fine wij nochris in bewiis dat foar Postma romte en tiid opheven wurde sille nei de dea.

Noch in ferwizing mei haadletter nei de al-siele is te finen yn *Fuortgean* (SF 228-9, 1943):

Earstdeis sil ik dizze ierde forlitte moatte en ta de faderen forsamle wurde.
It is wol net dat ik harren moete sil en mei liifs-eagen oanskôgje;
It is mear dat ús stalten fan it Al-bitinken yn ien byldbirik
gearbrocht en omfieme wurde sille.

In oare ferwizing nei it weifallen fan tiid en romte fine wij eefkes fierder yn itselde fers:

Ik sil fuortgean, nei it lân fan myn âlden en freonen; fan myn jeugd
en myn follere jierren.
Nou noch it swierste stik. De fleanmasjines raze, mar ik nim
in bûtenromtlike forbining.
Aenst falt de tiid ek wei.

Ferbjusterjend is hji de sereniteit fan dat saaklike 'bûtenromtlike forbining'. Ek foar Postma jildt dat er 'folle frede' hie.

De parallelly tusken de alles-ûnthâldende siele fan de dichter en dy fan de alles-ûnthâldende al-siele, dy't ik al faker neamd ha, wurdt moai yllustrearre yn it (al wer drekt folgjende) *Ljochte dei* (SF 229-30, 1943)

O wûnder stik! Wer libbet hwat forstoar.
Is it forgoun? It stiet as 't hjoed my foar.
O siele, spiegeljend ta klear bistean!
- Kin út der sielen' siel dan eat forgean?

It gedachte-streekje jout de gedachte-sprong ek al oan. De riddenearring is sa't liket: at yn de siele fan de *minske* al neat fergiet, hoe kin dan yn 'der sielen' siel' (= de al-siele) dan eat fergean? It fers slút mei:

Moarn giet it biskate nei 't ûneind'ge ta.

Noch hieltiten in bewiis dat de monistyske fizy wol it belangrykste thema yn dy jierren wie, is dat al wer it folgjend fers (*Oarlochssimmer* (SF 230, 1943)) oan dat fielen in moai eksplisite utering jout:

Sa hat ús tiid ek syn doel hawn yn it greate bilibjen.

dêr't bij 'it greate bilibjen' tocht wurde moat oan bijgelyks it 'Al-bilibjen' fan s. 221.

Foarsafier't ik sjen kin duorret it oan 1948 ta foar't der wer in dúdlike monistyske formulearring foar it ljocht komt. Dêrmei pleats ik oare gedichten net bûten de monistyske fizy, mar ik bedoel der wol mei dat yn sokke fersen dy fizy wat mear ferburgen en minder eksplisyt is. Yn *Fan fuorgen en sleatswâllen* (SF 239-40, 1948) ha wij wer sa'n ferwizing, mei haadletter, nei de al-siele:

O, allinne yn de Geast kin eat bihâlden bliuwe!

It trije-strofige '*Hat west, it is* (SF 268, 1951) jout yn al syn beheindens in treflike dichterlike gearfetting fan Postma syn fizy. Ik sil it om 'e romte hjir net yn syn hiele hear en fear sitearje. De twa rigels

't Is by it greate barren komd
En kin net mear forgean.

binne wol dúdlik as men tinkt oan Heymans syn opfetting dat alles bart binnen it ramt fan de alles-omfiemjende al-siele en nei heger ienheid groeit. De lêste rigels

Forgoun, forstoarn? Mar heger geast
Hat it yn ljochte dei.

binne fansels ek wer echt Postma mei syn 'geast' (ditkear sûnder haadletter) en 'ljochte dei'. It hiele fers is nammers wol ien fan de meast karakteristike fan Postma, mei dy syn langst nei it lok, de freonen fan doe, syn witten dat dat lok troch syn ûnthâld ek it lok fan no is, syn leauwen dat alles wat west hat altyd wêze sil omt 'Yn ivichheits biskik' kommen is te stean. Dat kin dan wer 't omfiemjende bitinken' neamd wurde (*Simmer* (SF 271, 1953)), of ek mei oare wurden 'it greate boek' dêr't alles yn beskreaun stiet (*It moaiste fan Europa* (SF 271-2, 1953)).

Kostlik is it ironyske *Provinsialistysk* (SF 325-6, 1951) mei:

Ik bin mar in stikje provinsje en folklóre hat myn kostelikste spize west;
(Provinsje, lit ús sizze, fan de ierde, de ierde, atoomke fan it heelal.)
Mar dêrút wei haw ik de ierde bineame kinnen as fiedster en boarne,
En in inkelde kear haw ik my fierder bijaen doaren yn al-siele' great domein.

Yn *Fan God en heitelân* ensfh... (SF 274-5, 1954) komme wij dit tsjin:

Neam ik God, as ik al-siele siz,
De alomfetsjende, ûneindich as ... hja sels?
(Mar dêr is gjin geslacht)

en yn *Sa'n libben* (SF 275-6, 1954):

O wûnder; libben jit hwat fuortgoun wie!
Kinstou dit greater sjen? Al hwat der wie
Opnomd yn 't Albigryp, dyn wêzen en dou sels?
- Of sjochstou oars: dousels *tsjinoer* de Geast
En dan to heger went it ivich lofgesang? –
Myn greatste eagenblik hat west as ik
My ien mei al 't bisteande fiele mocht
En mei hwat west hie; fan wrâld-siele diel.

dêr't njonkelytsen gjin fierdere ferklearring bij nedich is.

Lit mij bij einsluten dizze rist sitaten oer it monisme ôfbreidzje mei in pear rigels út wat neffens my ien fan de moaiste fersen fan Postma is te sizzen *Fan de iene boarne* (SF 281-284, 1952):

Hwat west hat en hwat is, dat is deselde wrâld;
Ien siele, ien begryp hat alles yn,
Dit is it suverst lok; ien mei natûr,
Mei alle libben ien, ien mei de Geast
Dy't alle libben draecht!

De boppesteande sitaten jouwe wol in aardich byld fan it monisme sa't Postma dat dichterlik stal jûn hat. At we no alles noch ris op in rychje sette, krije we in noch dúdliker ynsjoch. Yn it earste plak soene wij de ûnderskate beneamingen foar de al-siele ris neigean kinne.

Dan komme wij fansels beneamingen tsjin dêr't it wurd 'siele' sels yn foarkomt, lykas: 'siele, dêr't ik part oan haw' (SF 125), 'ien siele, ien begryp' dy't alles omfiemje (SF 142), 'siele, dy't it libben brocht en opkweke hat' (SF 207), 'der sielen' siel' (SF 229), fansels ek 'alsiele' (SF 275, 326), 'wrâld-siele' (SF 275), en nochris 'ien siele, ien bigryp' (SF 283).

Dan is der ek it wurd 'geast' dat ferskillende kearen brûkt wurdt: 'Geast dy't it al bilibbet' (SF 215), 'Geast' (SF 240), 'heger geast' (SF 268), en 'Geast / dy't alle libben draecht!' (SF 283).

Yn 'e Geast bliuwt alles bestean. Dêrfandinne dat ek it wurd 'ûnthâld' út en troch ris as namme opdûkt: 'ivichheits ûnthâld' (SF 313), en 'al-ûnthâld' (SF 209).

It einleaze fan de al-siele spilet in hiele wichtige rol, en dat kin men eins fan tinken ek wol hawwe, omt dat hiele wrâldbyld dêr om draait en syn krêft oan ûntliet. Sitaten dêr't it swetteleaze syn útdrukking fynt, binne:

'it al-omfiemjend each' (SF 152), 'ien siele, ien bigryp omfiemt it al' (SF 142), 'it al-ûnthâld' (SF 209), 't omfiemjend tinken' (SF 212), 'Geast dy't it al bilibbet' (SF 215), 'it Al-bilibjen' (SF 221), 'it alomfetsjende lyksoartige' (SF 224), 'it Al-bigripen' (SF 224), 'it Al-bitinken' (SF 228), 'it greate bilibjen' (SF 230), 'it greate barren' (SF 268), 'al-siele' (SF 274, 326), 'De alomfetsjende, ûneindich as ... hja sels?' (SF 275), 'Albigryp' (SF 275), 'wrâld-siele' (SF 275), 'ien siele, ien bigryp hat alles yn' (SF 283), en ta beslût 'Geast / dy't alle libben draecht!' (SF 283).

Omt alles diel is fan de al-siele, de minske dus ek, binne der útsoarte ek ferskate sitaten te finen dêr't de ûnfergonklikens fan it minskelibben yn beskreaun wurdt. Ik lit hjir inkelde fan dy sitaten folgje: 'It wêzen bliuwt / en libbet bûten tiid' (SF 108), 'En sa moat wol syn wêzen, ús foarby / Troch d'ether spegelje yn it al-omfiemjend each' (SF 152), 'Hwat sa it oare wêzen naem / (...)/ Mar moat yn ivichheits ûnthâld / As ien bigryp bistean' (SF 313), 'En siele hat (...) / Yn iersk bigean fan it tideleaze woun' (SF 208), wat west hat 'moat stean bliuwe yn de Geast dy't it al bilibbet' (SF 215), 'Nou stiet syn libben ôfsletten as in kunstwurk, steld bûten romte en tiid' (SF 225), 'mar ik nim / in bûtenromtlike forbining. Aenst falt de tiid ek wei' (SF 229), 'Moarn giet it biskate nei 't ûneind'ge ta' (SF 230), 'Forgoun, Forstoarn? Mar heger geast / Hat it yn ljochte dei' (SF 268), en 'Al hwat der wie / Opnomd yn 't Al-bigryp, dyn wêzen en dou sels?' (SF 275).

De konklúzje dy't hjir út lutsen wurde kin, is neffens mij dat it psychysk monisme sa't dat bij Postma dichterlik stal krigen hat aardich strykt mei Heymans syn mear filosofysk-wittenskiplik orientearre monisme. Fansels ûntbrekt bij Postma almeast it skôgjende en wiidweidich argumintearjende fan Heymans: Postma tsjûget mear wylst Heymans besiket te bewizen. Dat tsjûgjende liedt ek ta in folle mear *persoanlike* wurdkar. Heymans is útsoarte saakliker. It liedt ek ta mear beneamingen, ja suver faak *nammen*, foar wat troch beide *al-siele* neamd is. De klam op it ivige fan alles wat is, liket bij Postma ek sterker te wêzen, al spilet dat bij Heymans fral yn it lêste haadstik ek net swak bij. De oertsjûging dat al it stoflike yn wêzen geast is, wurdt implisyt tsjûgenis fan ôflein (sj. mar nei al dy beneamingen ensfh. fan de al-siele), mar útsoarte net stapke foar stapke beriddenearre as bij Heymans. Al is de iene lykwols dichter en de oare filosoof, beide leauwe se itselde. Der is faaks ien punt dêr't in lyts ferskil oan te wizen is, mar dat miskien ek wol weromgiet op in ynderlike tsjinstridichheid bij Heymans. It hat hjirboppe bliken dien dat foar Postma nei de dea (de dea yn ús stjerlike eagen dan) tiid en romte weifalle. Sa't we lykwols sjoen hawwe, leaut Heymans yn in trochgeande, net-ophâldende fierdere ûntjouwing fan de wrâld en fan it hiele hielal ta hieltyd gruttere ienheid. Sa'n ûntjouwing

soe foar mij ynhâlde dat de kategory *tiid* alteast net útskeakele wurde kin, want ûntjouwing *moat* ommers wol yn 'e tiid pleatsfine. It liket dêrom sa te wêzen dat Postma hjir ôfwykt fan Heymans, òf dat Heymans sels in tsjinstridichheid yn syn skôging brocht hat. Dat soe noch ûndersocht wurde moatte.

Fansels kinne der noch mear dingen ûndersocht wurde. It boppesteande is noch mar in bigjin fan wat der op dit gebiet dien wurde koe. Sa soene we bijgelyks neigean kinne wat it monisme yn 'e praktyk fan it deistich libben ynhood foar Postma (sa't dat alteast dúdlik wurdt út syn poëzij). Fragen as *kwea* en *sûnde* fertsjinje it om noch fierder bestudearre te wurden: koartsein de frage nei de grûnslach fan it seedlik hanneljen. In fierdere frage dy't noch wol wat mear omtinken fertsjinnet is de relaasje mei it kristendom en syn ideeën.

Yn boppesteande siden hoopje ik de kennisse fan it tinken fan Postma wat ferdjippe te hawwen. Ik hoopje ek troch dy gruttere kennisse de bewûndering foar de *dichter* ferdjippe te hawwen, want bij Postma kinne de tinker en de dichter net skieden wurde. Wa't Postma begripe wol as dichter sil him bejaan moatte yn syn tinkwrâld.

Geart van der Meer